

Democraten, populisten en autocraten: leiderschapstypologieën in de hedendaagse politiek

Reflecties naar aanleiding van de Thorbeckelezing 2018, Politiek leiderschap en (anti-) democratie

Anti-democratie is van alle tijden. De thematiek en de vorm evolueren mee met de tijd. Moderne middelen kunnen ook door heel klassiek geïnspireerde antidemocratische bewegingen met kracht worden ingezet.

Als je kijkt naar de donkerdere kant van politiek leiderschap en naar -in onze ogen- antidemocratische vormen, dan kun je twee typen leiders onderscheiden: populisten en autocraten.

Autocraten zijn politieke leiders met een sterke, vaak ook geformaliseerde en daardoor behoorlijk robuuste machtsbasis. Die kan verkregen zijn door overerving, door oorlog en staatsgreep, door partijdominantie, maar soms ook (semi-) democratisch tot stand gekomen zijn. Kenmerkend voor autocraten is hun sterke positie, bovenop de rots én hun strijd om daar te blijven. Als een Leeuwenkoning.

Populisten hebben die machtspositie niet. Sommigen streven hem wel na, anderen willen juist van de centrale macht wegblijven. Wetenschappelijk gedefinieerd is populisme een politieke beweging, of eigenlijk een tegenbeweging, met een simpele, 'dunne' ideologie waarin 'het volk' centraal staat en in opstand komt tegen een heersende klasse of elite.

Populistische bewegingen kennen vele vormen en varianten, maar kenmerkend zijn:

- Dreiging: een gemeenschappelijke bedreiging of vijand waar tegen de beweging zich teweert stelt
- Personalisering: dominantie van een persoon die de beweging belichaamt, als voortrekker
- Charismatisch leiderschap: met een betekenisgevend doel of credo om je aan te sluiten ('heartland')
- Buiten het reguliere systeem: de beweging zet zich af van de centrale macht, is anders dan de anderen
- Hanteert andere spelregels: stelt zich dwars op en komt daar vaak ook mee weg

Populistische leiders acteren niet vanuit een formele machtspositie, maar moeten vanuit charisma en overtuigingskracht hun volgelingen op de been zien te krijgen om invloed te verwerven. Als een visionaire inspirator, een soort Rattenvanger.

Zo gezien zijn Trump en Orban een ander type leider dan Poetin en Erdohan. Eerstgenoemden zijn als populisten nog bezig om hun positie als opponent van het heersende systeem op te bouwen en kunnen zich als Rattenvanger permitteren om stevig dwars te gaan. Dat sterkt immers hun positie bij hun volgelingen. Poetin en Erdohan hebben als min of meer gevestigde autocraten meer macht maar minder handelingsruimte als het gaat om weerstand te wekken of vijanden te maken. De Leeuwenkoning heeft een positie te verliezen. Handig om dit te snappen als je met politieke leiders te maken hebt.

En de democratische leiders? Die moeten zich zien voort te bewegen in allerlei verschillende contexten, werkverbanden en coalities, laverend tussen complexe stromingen en agenda's, dealend met onverwachte gebeurtenissen van ver buiten hun eigen invloedssfeer. Type Golfsurfers op een woelige zee, in wisselende combinaties en coalities. Gezamenlijk voortbewegen op krachten die sterker zijn dan jezelf. Met 27 EU-leiders een crisis te lijf.

Boeiend is dat deze laatste vorm goed aansluit bij de algemene trends op leiderschapsgebied. De toekomst lijkt vooral aan leiders als Golfsurfer, met een brede blik in plaats van een simpele ideologie, een adaptieve koers in plaats van een eendimensionaal gevecht, verbindend in plaats van polariserend, veerkrachtig in plaats van massief, het samenspel boven het eigen ego.

Autocraten en populistten bedienen zich van ouderwetse vormen van leiderschap, die in de wereld van moderne bedrijven en instituties inmiddels op hun retour zijn. Daar wordt de Leeuwenkoning steeds minder geaccepteerd, de Rattenvanger niet meer zo geloofd. En ook in de politiek kan dat op langere termijn niet anders, gezien de complexiteit en verwevenheid van de hedendaagse wereld. Zo zijn een Merkel en een Rutte meer leiders van de toekomst dan een Orban of een Boris Johnson.

Maar soms zie je ook in de gevestigde democratie een systeemcrisis van binnenuit ontstaan, door angst, onzekerheid of frustratie bij een substantieel deel van de bevolking. Daardoor ontstaat er een bepaalde hoeveelheid wanorde in het systeem, vaak vanuit een emotionele basis, tegen de rationaliteit in. Alles beter dan de huidige status quo. In de wetenschap heet dit entropie. Zo kan op een democratische manier een dictator gekozen worden, een 'sterke man' die toezegt om de gevestigde orde te ontmantelen. Een systeem-reset in feite.

We zien dit verschijnsel soms ook in organisaties. Net zo goed als in het bedrijfsleven bij een crisis of paniek nogal eens simpel wordt geroepen om een Leeuwenkoning, zullen in de politiek de autocraten en de populistten nooit helemaal verdwijnen.

prof. dr. Freek Peters

de Galan Groep

- Hoogleraar contextueel leiderschap
- Veelgevraagd spreker
- Vooral actief in leiderschap- en besturingsvraagstukken

november 2018